Historie spotřebních družstev – 1. díl

1847 – 1918 neboli Počátky družstevního hnutí na území současné České republiky a první spotřební družstva

Vznik družstevnictví u nás, podobně jako v sousedních zemích, úzce souvisel s rozvojem kapitalistických výrobních vztahů a vývojem tržního hospodářství. Tyto faktory vedly na jedné straně k růstu produkce, na druhé straně způsobovaly, že “chudí se stávali ještě chudšími”.

Na obranu proti zvyšujícímu se ekonomickému tlaku a ve snaze zlepšit svoji zoufalou situaci se nejvíce postižené společenské vrstvy – dělníci ve městech a rolníci na venkově – pokoušely sdružovat do svépomocných organizací. Začaly tak vznikat první spolky založené na svépomoci a vzájemné solidaritě. Hlavním motivem vzniku spotřebních družstev (tzv. potravních spolků) byla obrana proti lichvářství soukromých obchodníků.

Naše první družstvo se nazývalo **Pražský potravní a spořitelní spolek** a o jeho činnosti napovídá vlastně sám název. Bylo to družstvo se smíšenou úvěrovou a obchodní činností. Členové si v družstvu ukládali svoje drobné úspory a za takto vzniklý kapitál bylo (ve velkém) nakupováno zboží běžné denní potřeby a rozprodáváno členům. Členskou základnu tvořili převážně dělníci a drobní řemeslníci. Téhož roku byl založen spolek s obdobnou činností také v Liberci a v roce 1848 vznikl ještě jeden potravní spolek v Praze.

V 50. a 60. letech 19. století vznikala další družstva. Některé prameny například uvádějí, že v roce 1857 byl založen spolek “OUL” ve Tmani na Berounsku a o rok později potravní spolek “Hrádek” v Pálči na Kladensku. Dostatek informací se naštěstí zachovalo o spolku “Včela” ve Stašově u Zdic, který založili v roce 1861 místní dělníci a chalupníci. Důkazem prosperity spolku bylo i to, že tři místní soukromníci museli uzavřít své prodejny. Stašovská “Včela” zanikla v roce 1884 po 23 letech trvající poměrně úspěšné existence. Potravní spolky vznikaly i na území Moravy. Jsou zde doloženy například v Brně “Potravní spolek a výpomocná pokladna”, založený v roce 1864 a o rok později spolek “Práce”.

Ve druhé polovině 60. let a na počátku 70. let 19. století prošla česká spotřební družstva specifickým vývojem. Toto období je spojeno hlavně s působením JUDr. Františka Ladislava Chleboráda, politika,

národohospodáře a svérázného propagátora družstevní svépomoci, který stál u zrodu Prvního podnikatelského spolku dělnictva pražského “OUL” v roce 1868 v Praze. Bohužel velmi mnoho spolků vzniklých pod vlivem idealistických představ F. L. Chleboráda o družstevnictví, skončila neúspěchem. Špatné zkušenosti znamenaly pak na řadu let útlum v zakládání spotřebních družstev. Teprve konec 80. a hlavně 90. léta 19. století přinesla opět oživení a vznik desítek nových družstev.

V roce 1892 existovalo v českých zemích 61 spotřební družstvo, v roce 1898 již 172.

První ústředí dělnických družstev pro vzájemnou koordinaci a k ochraně společných zájmů bylo založeno v roce 1908 z iniciativy tehdejší sociálně demokratické strany pod názvem **Ústřední svaz československých konsumních, výrobních a hospodářských družstev v Praze**. Ze statistik tohoto svazu se dozvíme, že před začátkem první světové války sdružoval 180 konzumních družstev s 60 145 členy při 281 prodejně.

Velkou důvěru si získala spotřební družstva během války, neboť zajišťovala spravedlivé rozdělování zboží a nešmelila se zásobami jako většina soukromých obchodníků. To se také projevilo v nárůstu počtu družstev a hlavně ve zvýšení počtu členů spotřebních družstev. Statistika uvádí, že po skončení války bylo v Ústředním svazu sdruženo 208 konzumních družstev, která měla 127 108 členů při 438 prodejnách. Koncem roku 1918 se pak stala členy svazu i ta spotřební družstva, která byla do té doby členy Ústředního svazu rakouských konzumních spolků.

O úspěšném rozvoji spotřebních družstev po roce 1918 bude příští pokračování…

Mgr. V. Vávrová

Tento článek vznikl ve spolupráci s Muzeem družstevnictví DA ČR, které se nachází v Praze 1 na adrese Těšnov 5.V jeho stálé expozici naleznete přibližně 300 exponátů rozličného charakteru (archivních dokumentů, fotografií, tiskovin, brožur i hmotných exponátů), jež přehledně dokladují vznik, vývoj i proměny českého družstevnictví od roku 1847 až do současnosti.